

TÜRKİYE'DE FİKİR GAZETECİLİĞİ

Güleda YÜCEDOĞAN

Türkiye'de, gazetecilik olgusu diğer ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça geç ortaya çıkmıştır. Avrupa'da ilk gazete 1609 yılında yayımlanmaya başlanırken bizde ilk gazete 1790 yılında yayımlanabilmiştir. Bu gazeteler devlet desteği ile ve Fransızca olarak yayın hayatına başlamıştır.

İlk fikir gazetesi ise 1860-1866 yılları arasında dönemin düşün adamları tarafından çıkarılan Tercüman-ı Ahval Gazetesi'dir. Gazete'nin sahibi ilk sayı da amaçlarını şöyle açıklamıştır: "Düşünce ve görüşlerini dile getirmek her vatandaşın hakkıdır. Biz de geniş kitlelere düşüncelerimizi aktarmak için bu haktan yararlanmaya karar verdik."

Bu gazetenin yayınlanmasından sonra fikir gazetelerinin sayısı giderek artmıştır. Ancak sansür ve siyasal baskılar gelişmelerini engellemiştir. Bu dönemde bir çok düşün adamı ülkeyi terk etmiş ve yabancı ülkelerde, özellikle de Fransa'da gazete çıkarmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde basın özgürlüğünden söz etmek olası değildir. Tüm denetim her alanda olduğu gibi bu alanda da devletin elindedir. Bu durum Cumhuriyet'in ilanından sonra değişmiştir. Bütün

kurumlar büyük bir değişim yaşamıştır. Böylelikle Türk Basını yeni bir kimlik kazanmıştır.

Atatürk döneminde yayımlanan ilk gazeteler yeni rejimi güçlendirmeye ve Atatürk devrimlerini yaygınlaştırmaya yöneliktir.

Fikir gazeteciliğinin gelişimi siyasal yaşamın gelişimiyle aynı doğrultudadır. Türkiye, siyasal açıdan, basın özgürlüğünü doğrudan etkileyen pek çok olay yaşamıştır. Basın özgürlüğünün olmadığı yerde fikir gazeteciliğinden de söz edilemez. Siyasal açıdan önemli olan bu dönemler sırasıyla şunlardır: Tek partili sistemden çok partili sisteme geçiş, 1960 İhtilali, 1971 Askeri Muhturası, 1980 İhtilali.

Fikir Gazeteleri ve Demokrat Parti

Bu dönemin fikir gazetelerini iki bölümde incelemek gerekmektedir. Birinci dönem tek parti dönemidir. İkinci dönem çok partili dönemdir.

Bu dönemin tüm gazetelerini fikir gazetesi olarak nitelendirmek gerekmektedir. Sansasyonel haber kavramı henüz yaygınlaşmamıştır. Bu kavram Türk Basını'na 1980 sonrasında girmiştir.

1923-1946 yılları arasında, siyasal alanda yalnızca tek bir parti bulunmaktaydı. Tüm gazeteler yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni ve bu partiyi desteklemekteydi. Ancak zaman içinde ortaya çıkan siyasal baskılar basında rahatsızlık yaratmıştır. Bu nedenle Demokrat Parti kurulduğunda gazetelerin büyük bir bölümü yeni partinin yanında yer almıştır. Böylelikle daha fazla özgürlüğe sahip olacaklarını düşünmüşlerdir.

Demokrat Parti basının desteği ile yönetime gelmiştir. Öncelikle de 1950 yılında Basın Yasası'nda değişiklik yapılmıştır. Bu yasa, kimi değişikliklerle bugünde yürürlüktedir.

Bu yasanın getirdiği en önemli yeniliklerden biride, gazete yayımlamadan önce hükümetten izin alınması gerekliliğini ortadan kaldırmasıdır. Yalnızca valiliğe bir beyanname vermek gazete yayımlayabilmek için yeterli olmaktadır. Bu hüküm basın özgürlüğü alanında atılmış önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Düşünceleri yayabilmek için öncelikle yayın çıkarabilme özürlüğüünün bulunması gerekmektedir. Anlatım özgürlüğüünün olmadığı yerde de fikir gazeteciliğinin de olamayacağı açıktır.

Demokrat Parti yönetime geldikten sonra, basınla olumlu bir ilişki kurmaya çalışmıştır. Bu dönemde gazeteciler sandika kurma, sosyal sigortalardan yararlanma, iş sözleşmesini bozma, işten çıkarılma durumunda tazminat alma, yıllık izin kullanma haklarını elde etmiştir.

Ancak basınla Demokrat Parti arasındaki bu olumlu ilişki uzun sürmemiştir. Bunun en önemli nedeni, tüm iktidarlar gibi Demokrat Parti iktidarının da basın üzerinde egemenlik kurma çabasıdır. Böylelikle basını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeyi istemektedir. Bu amaçla basın suçlarıyla ilgili çok ağır maddeler içeren yeni düzenlemeler yapılmıştır.

Bu yeni yasa gazeteler ve gazeteciler üzerinde şok etkisi yaratmıştır. Bu da o dönemde fikir gazeteciliğine vurulan önemli bir darbe olmuştur. Tarihsel olarak bu süreç Türkiye Cumhuriyeti'nin demokrasiye geçiş sürecidir ancak Türk Basını için aynı olgudan söz etmek olası değildir.

Demokrat Parti basın üzerinde yalnızca siyasal değil aynı zamanda da ekonomik baskılar uygulamıştır. Örneğin kağıt tekeli gazeteler açısından büyük sorun oluşturmuştur. Ayrıca, devlet resmi ilanları ve reklamları da tekelinde tutmuştur. Yani gazeteler ekonomik olarak devlete bağımlı kalmıştır. Mali destek sağlamak isteyen gazete sahipleri hükümetin "hoşuna gitmek" için ne gerekirse

yapmışlardır. Bu da haberin yansızlığı kavramının olumsuz olarak etkilinmesine yol açmıştır.

Demokrat Parti hükümeti 27 Mayıs 1960 ihtilali ile yönetimden gitmiştir. Demokrat Parti iktidarı döneminde büyük sıkıntılar yaşayan basın bu darbeyi sevinçle karşılamıştır.

1960 Darbesi

Yeni hükümet öncelikle basın cezalarıyla ilgili yasaı kaldırmıştır. Bununla da yetinmeyerek Basın Yasası'nda kimi değişiklikler yapmıştır.

Daha özgür ve sorumluluklarının bilincinde bir basın oluşturulabilmesi amacıyla Basın Ahlak Yasası yürürlüğe konmuştur. Bu yasanın amacı basın alanında özdenetim sisteminin yerleştirilmesidir. Bu yasaya göre kişilerin özel yaşamı ile ilgili haberlerin yazılması, kişi hak ve özgürlüklerine zarar verici yayınlar yapılması yasaklanmıştır. Bu yasa basın özgürlüğünün kısıtlanmasona değil, basın özgürlüğünün sınırlarının belirlenmesine yönelik bir yasadır.

Bu dönemde sansür yasaklanmıştır. Böylelikle basın alanında belli ölçüde özgürleşme gerçekleşmiştir. Herkes düşüncelerini dile getirme özgürlüğüne kavuşmuştur. Ancak yine hükümeti sert bir biçimde elıştirmeme koşulu geçerliliğini korumuştur.

Yine bu dönemde Türk Basını'nın görünümünü tam anlamıyla değiştiren bir olgu ön plana çıkmıştır: Promosyon. Bu da fikir gazeteciliğine vurulan ikinci bir darbe olmuştur. Günümüz basınında promosyon olgusu o denli gelişmiştir ki artık fikir gazeteciliğinin varlığından söz etmek olanaksız duruma gelmiştir. Fikir gazetesi özelliğini taşıyan tek gazete Cumhuriyet Gazetesi'dir.

Promosyon olgusunu ilk kullanan gazete dönemin en büyük gazetelerinden biri olan Hürriyet Gazetesi'dir.

Promosyon dönemiyle birlikte gazeteler haber verme işlevlerinden uzaklaşmaya başlamışlardır. En önem verdikleri olgu daha çok para kazanmak olmuştur. Bugün Türk Basını okuyucusunu elde tutabilmek için her türlü promosyonu vermektedir. Artık haber sunulmamakta, tencere tava satılmaktadır.

1960 hükümetinden sonra başa gelen Parti basın ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Bu dönemde özellikle basım alanında teknik yenilikler yaşanmıştır. Sonuç olarak satışlarda artış gözlemlenmiştir. Aynı zamanda gazetecilerin eğitimi konusu da önem kazanmıştır. İlk Gazetecilik Okulu da bu dönemde kurulmuştur.

1971 Muhturası

1970'li yıllarda Türk Basını fikir gazeteciliğinden uzaklaşarak magazin gazeteciliğine yönelmiştir. 1971 yılında giderek artan terör olayları ve üniversite eylemleri yeni bir askeri müdahaleyi gerekli kılmıştır. 12 Mart 1971 tarihinde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bu dönemde basına sıkı bir denetim uygulanmıştır. Bir çok gazeteci tutuklanmış, bir çok gazete kapatılmıştır. Tutuklanan gazeteciler arasında Çetin Altan, Doğan Koloğlu, Can Yücel, Uğur Mumcu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal, Yaşar Kemal, Altan Öymen, Ali Sirmen gibi isimler yer almıştır.

Gazetelerin kapatılması, gazetecilerin hapse atılması sonucunda gazete sayısında büyük bir azalma olmuştur. Yayın yaşamını sürdürebilenler ise ciddi haber vermekten uzaklaşmıştır. Moda ve güzellik gibi ekler giderek artmıştır.

Bu dönemde ilk kez büyük sermaye grupları basın alanına yatırım yapmışlardır.

1970'li yılların sonunda ülke yeni bir sorunlu döneme girmiştir. Sağ-sol kavgası, üniversite olayları yeni bir darbeye sonuçlanmıştır. İlkinde olduğu gibi bu ikinci

darbe de basın tarafından olumlu karşılanmıştır. Ancak bu dönemde fikir gazetelerinin sayısı yok denecek kadar azdır.

1980 İhtilali

1980 İhtilali Türkiye'nin siyasal yapasını bütünüyle değiştirmiştir. Bu durum basını da yakından ilgilendirmiştir. Ancak bu dönemde karşılaşılan güçlükler fikir gazeteciliğine yönelmesine engel olmuştur.

Bu dönemde çıkarılan yasalar tüm özgürlükleri kısıtladığı gibi basın özgürlüğünü de kısıtlamıştır. Yönetim basın üzerinde siyasal, ekonomik ve yasal baskı uygulamayı sürdürmüştür. Düşünce özgürlüğü ortadan kaldırılmış, bir çok gazeteci tutuklanırken gazeteleri de kapatılmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu siyasal durum basını da olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durumda basın siyasal olaylardan uzaklaşarak sansasyonel haberlere yönelmiştir.

O dönemde askeri yönetim tüm yetkiyi elinde tutmaktaydı. Gazetelerin anlatım özgürlüğü bulunmamaktaydı. Bu da fikir gazeteciliğinin gerilemesinin en önemli nedenlerinden biri olmuştur. Gazetelerin yayınlarını sürdürebilmelerinin tek yolu hükümetle iyi geçinmeleridir. Hükümet basına sıkı bir sansür uygulamıştır. Bu dönemde gazeteler her gün dağıtımdan önce sıkı yönetim komutanlığınca denetlenmiştir. Yayınlanması uygun görülmeyen bir yazı bulunduğu gazetenin dağıtımı durdurulmakta ve sorumluları tutuklanmıştır.

Dönemin yayını durdurulan gazeteleri arasında Cumhuriyet, Tercüman, Milliyet, Hürriyet gazeteleri yer almıştır.

Okuyucular ve Tirajlar

Günümüzde promosyonla okuyucu elde etme çabalarına karşın gazetelerin satış oranlarında bir yükselme kaydedilememiştir. Türk okuru temel görevini tam anlamıyla yerine getiremeyen basına ve gazetecilere güvenini yitirmiştir. Türkiye'nin nüfusu aşağı yukarı 65 milyondur. Oysa gazete okurlarının sayısı 2,5 milyonu aşmamaktadır. Gazeteler okuyucu elde etmenin tek yolunun armağan vermek olduğunu düşünmektedir. Yani okuyucular gazetelerini değil gazeteler okuyucularını satın almaya çalışmaktadır. Ancak bu gazetelerin okuyucu sayısını artırmaya yararamamakta aksine gün geçtikçe okuyucu oranı azalmaktadır.

1975 yılında bin kişi başına düşen gazete sayı 50, 1990 yılında 71 dir. Günümüzde ise sayı 47'ye düşmüştür.

Promosyanun gazeteciliğe büyük zararlar verdiğini önemle belirtmek gerekmektedir. Gazeteler bilgi vermek ve eğitmek işlevlerinden uzaklaşarak bir ticarehane kimliğine bürünmüştür. gerçekten gazetecilik yapmak isteyenler azınlıkta kalmıştır.

İki Grubun Elinde Tutuşu Medya

Türk medyası bugün iki grubun denetimindedir: Doğun Grubu ve Medi Grup. Bu iki grup arasındaki rekabet günümüz medyasının içinde bulunduğu olumsuz koşulları daha da güçleştirmektedir. Medyanın iki grup arasında bölüşülmüş olması gazetelerin giderek birbirine benzemesine yol açmaktadır. Okuyucunun gazeteler arasında bir ayırım yapması olanaksızlaşmakta ve alınacak gazete çoğunlukla promosyona göre belirlenmektedir.

Bu iki grubu ellerinde tutan kişiler aynı zamanda ticaretle de uğraşmaktadır. Sahip oldukları diğer iş kolları, devletle yakın ilişkiler ve ticari bağlantılar, basın alanına

yatırım yapma nedenleri konusunda zihinlerde soru işaretleri oluşturmaktadır. Basın grupları ve devlet arasındaki bu yakın ilişkilerin basının hammadresi olan haber ve bilgi kavramlarına nasıl yansıdığı da ayrı bir araştırma ve tartışma konusu olmaktadır.

Böyle bir ortamda fikir gazeteciliğinden söz etmek olası değildir. Fikir gazeteciliğinin varolabilmesi için yansızlık gerekmektedir. Oysa yansızlık ve çıkarlar kimi zaman aynı doğrultuda olamayabilmektedir.

KAYNAKÇA

CEMAL Hasan. Demokrasi Korkusu, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.

_NU-UR Nuri. Türk Basın Tarihi, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1992.

KABACALI Alpay. Balangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990.

OTMAN BÖLÜK Günver. Bab-i Ali'nin Yarım Asırlıkları, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1986.

SÖNMEZSÖY Refik. Promosyon Gazeteciliği Öldürdü, Ortadoğu, 2 Kasım 1995.

TOPUZ Hıfzı. Türk Basın Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1996.